

БИБЛИОТЕКАТА НА НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

ИВАНКА ТОМОВА-МАНОВА

Известният наш поет академик Николай Лилиев е притежавал богата библиотека. Запазената част от нея наброява над 3000 тома. Разнообразието на тази сбирка е голямо, като се има предвид, че Лилиев е известен преводач, дългогодишен драматург на Народния театър „Иван Вазов“, следвал е в Лозана и Париж, поддържал е контакти с всички съвременни български поети и писатели.

Наред със стихосбирките на български и чужди автори се редят произведенията на българската, руската, западноевропейската драматургия, антични трагедии, книги по литературознание и езикознание, по философия, психология и социология, театрално дело и сценично майсторство, театрознание и изкуствознание, книги по право, биографии на известни артисти, писатели, юбилейни сборници, издавани в чест на наши известни учени, мемоари, книги по фолклор, педагогика, история, география, пътеписи, справочни издания, енциклопедии и речници. Има запазени цели годишници на известни литературни списания, издавани у нас и в чужбина.

Първи сведения за любовта на Лилиев към книгите срещаме в спомените на негови съученици и приятели: „Влечеше го литературата. Там беше сърцето му... Николай беше почти беден, нямаше пари да си купува книги и вземаше от моята библиотека“¹ (инж. Г. Стайнов, брат на акад. П. Стайнов).

Литературният критик Георги Константинов, член на голямото семейство на Лилиев, споделя: „...искаше да съсредоточи своите сили в духовни дирения, да принадлежи изцяло на идеалите за поезия и красив живот и защото още от юношеските си години за него най-възвишеното човешко дело беше самопожертвуванието.“²

За четенето Лилиев смята, че то е възприемане на духовни ценности, съхранени в книгите, и само по себе си е творчество: „Винаги, когато съм живял с някоя своя идея и когато съм искал да пиша, съм се питал: „Можеш ли да кажеш нещо, което не е казано преди тебе?“ Затова предпочитам да чета. И четенето е творчество.“³ Още в Свищов той чете на български, руски и немски не само поезия, а и философска, политико-икономическа литература.

В писмо на Ружа Фъртунова, братовчедка на Лилиев, до Димитър Подвързачов се споменава: „Видях се с Николая, той си е изписал французски книги; имаше и двама философи — Спиноза и не знаа още кой. Казва, че ще чете философия, един ден да може да критикува... Николай тази вечер ми остави една книжка — „Философия на егоизма — Ницше, Ибсен, Ширнер.“⁴

Вече двадесетгодишен, Лилиев сам си изкарва прехраната, успява да си купува книги и получава български, руски и френски списания. Познава Хайне в оригинал и се опитва да прави първите си преводи.

Силното му желание да се занимава с литература и литературни науки се осъществява и през 1905—1906 г. той се записва студент по литература в Лозана, Швейцария. Посещава кръгове

¹ Г. Константинов. Едно необикновено приятелство. С., 1967, с. 17.

² Пак там, с. 26.

³ Пак там, с. 24.

⁴ Пак там, с. 26.

на руски емигранти, сказки на френски и белгийски социалдемократи (това е времето на пребиваването на Ленин и Плеханов в Швейцария), увлича се от поезията на новите френски поети. Преписва цели стихосбирки (вероятно защото не е можел да си ги купи)⁵. Тази плодотворна година в Лозана оказва голямо влияние върху формирането на бъдещия поет Николай Лилив и допринася много за неговата общокултурна подготовка, за раждането на литературните му вкусове и предпочитания. От публикуваното вече е известно, че тук той чете много Ницше, Ибсен, Ширнер, Бодлер. Имал е две издания на „Така рече Заратустра“ — на немски и на френски език. Пише и изпраща за печат стихове в „Ново общество“ и „Демократически преглед“⁶.

Независимо че след завръщането си в България той е назначен в с. Долна баня като чиновник в държорезницата на Сребърникови, успява вече да събере своя библиотека с български, руски, френски и немски книги; получава редовно освен българските списания руските „Весы“, „Золотое руно“, френското „Mercure de France“ и немското „Neue deutsche Rundschau“ — едни от най-авторитетните литературни списания в Европа по онова време⁷.

В спомена си за Николай Лилиев проф. П. Стайнов споделя, че в с. Долна баня той е бил изумен, като видял изобилието от книги и за първи път чул имената на Балмонт, Мережковски, Тютчев, Бели, Ратхауз⁸. Г. Константинов съобщава, че Лилиев се среща в с. Долна баня с проф. Б. Певев и Вл. Василев, които не познавали младия поет, но случайно попаднали в дома му, се изненадват, че виждат в тази дълбока провинция последните издания на Р. Демел, Р. М. Рилке, Ст. Георге, Х. ф. Хофманстал, Ш. Бодлер, А. Жид, К. Балмонт, В. Брюсов, А. Бели, В. Иванов, Ив. Бунин⁹. Дори за литератори от техния ранг набавянето на такива книги тогава е било много трудно и в столицата.

През целия си живот Н. Лилиев намира начин да се снабди с ценни книги от редовната печатна продукция, от антикарни книжарници и с помощта на книгопоща от странство. За последния от изброените начини свидетелствуват намерените листчета с неговия адрес в България и цената на книгата, останали в някои от чуждестранните книги и досега. Внимателно изрязаните чужди автографи от заглавната или страницата преди нея показват, че книгите са набавени по антикарен път и Лилиев тактично се е освобождавал от чуждия автограф. Книгите си грижливо е надписвал на български, немски или френски език с името си — Николай Михайлов — или с псевдонима — Николай Лилиев, — отбелязвал е датата по стар и по нов стил и града. Намират се надписи от Париж, Базел, Мюнхен, Берлин, Дрезден, Лайпциг, Виена, София, Варна и др.

Голяма част от книгите на поета са му били подарявани, което доказват множеството автографи. Те са на млади български поети, на негови колеги — артисти, режисьори, драматурзи, които са му подарявали издадените си пиеси или мемоари; на поети и писатели, които с много любов, благодарност и уважение към своя другар и колега са изразявали почит към неговата човечност и талант. Срещат се и чужди автори, съставители на антологии на българската поезия, или драматурзи, които също с дълбоко уважение са се отнасяли към личността на талантливия творец.

Лилиев е притежавал книги от множество български, руски и западноевропейски издателски библиотеки и серийни заглавия:

„Българска книжнина“

„Великани на човечеството“

„Вечни извори“

„Вечни спътници“

„Всемирна библиотека“

„Всемирна литература“

„Завети“

„Иван Вазов“

„Източни бисери“

⁵ Пак там, 29—30.

⁶ Пак там, с. 30.

⁷ Пак там, с. 32.

⁸ Димчо Дебелянов, Николай Лилиев и Георги Райчев в спомените на съвременниците си. С., 1967, с. 233.

⁹ Г. Константинов. Едно необикновено приятелство. С., 1967, с. 38.

„Класически писатели“
 „Литературно самообразование“
 „Малка енциклопедична библиотека“
 „Малка философска библиотека“
 „Най-хубавите книги“
 „Народно творчество“
 „Нашето минало“
 „Нов път“
 „Нова универсална библиотека“
 „Полска библиотека“
 „Ралица“
 „Световна мисъл“
 „Славянска библиотека“
 „Слънчеви лъчи“
 „Универсална библиотека Хемус“
 „Хубава си, България“
 „Черноризец Храбър“
 „Четиво по българска история“

* * *

„Библиотека поета“
 „Всемирный Пантеон“
 „Огонек“
 „Русские драматурги — популярные очерки“

* * *

„Bibliothek Deutsche Bücherei“
 „Internationale Nouvelles Bibliothek — Polnische Autoren“
 „Universal Bibliothek“

* * *

„The Golden Poets“
 „The People's Library“
 „Collection of British Authors“

* * *

„Collection Essai et Critique“
 „Collection des muses“
 „Collection „Diversités““
 „Le classique pour Tous“
 „Les Classiques Allemands“

Приятелят му Исак Наимович си спомня: „Стаята му беше задръстена с книги, списания руски, френски, немски, безброй книги — по масата, по пода, под кревата, над кревата.“¹⁰

Вл. Русалиев свидетелствува, че Лилиев е четял с възторг всички френски поети от Бодлер и Верлен до Морас и подробно е познавал руската литература, особено поезията — от Пушкин до Блок.¹¹

¹⁰ Пак там, с. 40.

¹¹ Пак там, с. 42.

Николай Лилив е бил от непрактичните хора, не е търсел изгода, не е бил поклонник на вещите, той непрекъснато е повишавал своята духовна култура и се е стремил към съвършенство — по думите на Г. Константинов: „И до края на живота си Лилиев предоставил на други да му поръчват или купуват готови дрехи, обувки. Той си купувал само книги, билети за театър или за „Симфонии“, цигари за приятелите и шоколад за децата на племенниците и близките си.“¹²

Когато заминава да учи в Париж във Висшето търговско училище, Лилиев пише на Д. Дебелянов и Д. Подвързачов, че иска да се прехвърли да учи литература, но това явно не му се удава. Той продължава да чете в оригинал френски автори и едновременно с това научава английски език (изисквало се е от студентите да положат изпити по два чуждестранни езика — в случая за него това са били немски и английски език).¹³

В спомените си Ив. Панайотов, живял известно време в САЩ, а след това студент по история в Сорбоната, разказва, че Лилиев е вземал при него уроци по английски, което му било нужно за следването във Висшето търговско училище, и се проявил като много прилежен ученик.¹⁴

Сега запазените томчета — английска художествена литература и особено английска класическа драма — свидетелствуват за неговото познаване на английската класика в оригинал. В Париж като текст за уроците си по английски Лилиев е използвал една книга по въведение в търговията. Днес в нея намираме направени с молив бележки — превод на непознатите английски думи със съответните френски термини. Това е:

Pitman's commercial readers. An introduction to Modern Commerce. Senior Book. London, s. a.*

По-късно Лилиев чете и превежда У. Уитман, О. Уайлд, Дж. Кийтс, а в България прави преводи на трагедиите и комедиите на У. Шекспир.

В Париж едновременно със следването си той е имал благоприятната възможност да следи френския културен живот в центъра, в неговата столица. По това време А. Жид е вече известен, М. Метерлинк е във възход, Р. Ролан, Бодлер, Верлен, Самен, Рембо той проучва и има по-късно възможност да пише за тях в нашите литературни списания. От 1910 г. започва да излиза сп. „Nouvelle Revue Française“ — той го получава там, продължава да го получава и в България и досега са запазени годишниците от това издание.

Любима театрална пиеса по това време му е била „Сирано дьо Бержерак“ от Е. Ростан. Днес не я намираме сред книгите. Запазена е „Шантеклер“ (на Е. Ростан)** — много нашумяла тогава.

След завръщането си в България Лилиев живее известно време в Свищов, Пловдив, Варна и накрая се установява постоянно в София. Дълги години работи като главен драматург на Народния театър „Ив. Вазов“. Богатството на неговата библиотека се оказва особено решаващо за трудната и отговорна работа, която той повече от 30 години с любов извършва. Книгите са били съхранявани в приземния етаж на къщата, в която е живеел той, на ул. „Мерхамлъ“ № 11 (а сега ул. „Н. Лилиев“). След неговата смърт книгите са останали на разположение на наследниците — Мила и Славчо Данаилови и техния син Боян Данаилов.¹⁵

През 1975 г. те предават по-голямата част от книгите и периодичните издания на Централната библиотека на БАН — 2848 тома, които биват обработени и предадени на съхранение в Института за литература, за да служат за научноизследователска работа на сътрудниците върху творчеството на Лилиев и за проучване на неговия творчески процес, неговите интереси — литературни и общокултурни.

¹² Пак там, с. 65.

¹³ П. Тихолов. Николай Лилиев. Срещи и разговори. С., 1962, с. 19.

¹⁴ Димчо Дебелянов, Николай Лилиев и Георги Райчев в спомените на съвременниците си. С., 1967, с. 276.

* Книгата се съхранява в Националния музей на българската литература, инв. № 5164.

** E. Rostand. Chantecler. Paris, Charpentier etc., 1910.

¹⁵ Вж. в Народна култура, бр. 46 от 13. XI. 1981, с. 2.

В библиотечната система на БАН се издирват и обработват персоналните библиотеки на наши известни учени, общественици, културни дейци и писатели. В Централната библиотека на БАН и в институтите се съхраняват библиотеките на В. Златарски, Сп. Казанджисев, Г. Киров, Ф. Каниц, Т. Павлов, Н. Лилиев, А. Разцветников, П. Мутафчиев, Д. Христов, П. Стайнов, А. Теодоров-Балан, Ст. Младенов, Ив. Лесков, П. Дървингов, Т. Томов, Ц. Драгойчева и много други.

Когато през 1948 г. в БАН се създава Институтът за българска литература със задачата да изследва многовековното развитие на българската литература и нейния принос в световната литература, между академиците-основатели Николай Райнов, Елин Пелин, Людмил Стоянов, Константин Петканов срещахме името на Николай Лилиев.¹⁶ Той бива избран за академик през 1945 г. и е работил като член на редакционната колегия на Известията на Института за българска литература (1952—1972). Затова днес съгласно с Устава на БАН библиотеката на поета и академика с право се съхранява от Института за литература. Тя е подредена в отделна стая, при добри хигиенни условия, запазена е за поколенията изследователи, обработена е с надпис „ex libris акад. Н. Лилиев“. Има изработени три каталога — азбучен, топографски и систематичен. Това са 2738 тома книги и 110 тома списания.*

В Националния музей на българската литература се съхраняват отделно като „Фонд Н. Лилиев“ 232 тома на неговата лична етажерка (194 тома книги и 38 тома списания). Направен е инвентарен опис на фонда.** Общият известен брой на томове, съхраняващи се в двата културни института, е 3080.

Когато синът на Сл. Данаилов предава на антикварната книжарница книгите на баща си, между тях попадналите случайно книги с надписите на Лилиев (техният брой не може да бъде установен), стават притежание на частни сбирки.¹⁷ Не е изключено наследниците след смъртта на Н. Лилиев да са направили услуга на свои познати с някои книги, които да са останали неизвестно къде. Затова точният брой на томове от библиотеката и досега не може да бъде установен.

От анализа на книгите по съдържание в различните области на знанието достигахме до извода, че главният интерес на поета е бил насочен най-напред към българската и световната поезия, както и към останалите жанрове в художествената литература, особено към драматургията. Книгите от хуманитарните области естествено присъствуват в тази сбирка на изтъкнатия учен и културен деец. Наличието на единични томове от областта на военното дело, право, есеперанто, българска религиозна архитектура, педагогика, промишленост вероятно има случаен характер (изключение правят книгите по икономика предвид завършеното Висше търговско училище в Париж). Наличието на около 300 тома книги по литературознание, театрознание, философия и история в сравнение с останалото количество художествена литература води до заключението, че библиотеката има по-скоро културно-исторически и художествен, отколкото научен профил.

От езиковия анализ на фонда можем да направим заключението, че Н. Лилиев е владеел много добре руски, френски и немски език, както и до голяма степен английски език. За книгите на славянски езици, на латински, испански и италиански не можем да бъдем сигурни дали са му били подарени или случайно са попаднали в библиотеката.

Направеният анализ на фонда по години на издаване на книгите (по каталога) доказва, че тя е била текущо допълвана и обновявана. Служила е дълги години за активна работа и е била солидна база за голямата културна дейност на нашия поет и драматург.

И все пак се налага отделно да се подчертае присъствието на големите български и световни поети и писатели, чиито книги Лилиев е ползвал в оригинал или превод: С. Врачански, Ив. Ва-

¹⁶ Речник на българската литература. Т. 2. С., БАН, 1977, с. 289.

* Цифрата е допълнена към цитираната във в. Народна култура, бр. 47 от 20. XI. 1981 г. с нови 69 книги и 110 тома списания, предадени допълнително от Централната библиотека на БАН.

** В Националния музей на българската литература се съхраняват личният архив на поета — писма, ръкописи, бележки и др., както и лични вещи.

¹⁷ Вж. в. Народна култура, бр. 42 от 16. X. 1981 г. и бр. 46 от 13. XI. 1981 г.

Таблица 1

Анализ на книгите и периодичните издания по области на знанието

Художествена литература		испанска художествена (бълг. ез.)	7
българска поезия	535	италианска художествена	8
българска белетристика	591	бразилска художествена (бълг. ез.)	1
българска драма	232	Филологически науки (бълг. ез.)	7
български фолклор	9	„ (нем. ез.)	2
българска детска литература	4	„ (френ. ез.)	1
български басни	5	Литературознание (бълг.)	151
френска поезия	141	„ (нем.)	65
френска белетристика	115	„ (френ.)	98
френска драма	20	„ (амер.)	5
френски фолклор	1	„ (слав.)	3
немска белетристика	181	„ (рус.)	24
немска поезия	86	Езикознание (френ.)	7
немска драма	6	„ (нем.)	2
руска поезия	72	„ (бълг.)	34
руска белетристика	91	Театрознание	36
руска драма	13	Техника на театралното изкуство	1
антологии (френски)	13	Техника на словото	2
антологии (чешки)	1	Изкуствознание	57
антологии (немски)	2	История	11
антологии (руски)	1	История на киното	1
алманаси	8	Биографии	37
български автори в превод		Мемоари	6
„ (чешки ез.)	1	География	4
„ (френ. ез.)	2	Пътеписи	19
„ (нем. ез.)	1	Писма	5
гръцки трагедии (френ. ез.)	1	Просвета	4
„ (бълг. ез.)	11	Култура	3
скандинавска художествена		Книгознание	1
(украин. ез.)	4		
сдраматургия — юдейска (бълг. ез.)	1	Периодични издания	
„ — немска	4	Литературознание	106
„ — българска	9	Художествена литература	16
„ — френска	3	Култура	4
Друга оригинална и преводна		Печат	1
арменска поезия (бълг. ез.)	1	Марксизъм	3
персийска поезия (бълг. ез.)	1	Философия	25
чешка художествена (чешки ез.)	4	Психология	2
полска художествена (бълг. ез.)	5	Митологии	1
римска поезия (бълг. ез.)	1	Социология	5
унгарска лирика (нем. ез.)	1	Музикознание	5
китайска художествена (нем. ез.)	1	Политика	12
китайска художествена (бълг. ез.)	1	Право	3
арабска поезия (бълг. ез.)	1	Педагогика	8
норвежка художествена (бълг. ез.)	3	Военно дело	1
„ (нем. ез.)	8	Икономика	5
„ (френ. ез.)	1	Промисленост	1
американска художествена (френ. ез.)	4	Медицина	1
„ (нем. ез.)	2	Българска религиозна архитектура	1
английска художествена (англ. ез.)	15	Енциклопедии	1
„ (бълг. ез.)	6	Речници	4
„ (френ. ез.)	2	Справочници	2
английска драма (англ. ез.)	7	Есперанто	1
шведска художествена (нем. ез.)	7	Литература със смесено съдържание	1
сръбска художествена (бълг. ез.)	9	Просвета	7
сръбска поезия (сърбохърв. ез.)	3	Театрознание	10
		Философия	5

Таблица 2

Анализ на книгите и периодичните издания по езици

По езици	Книги	Периодични издания
български	1443	88
руски	706	
френски	425	60
немски	325	
английски	9	
испански	1	
италиански	11	
латински	2	
славянски (чешки, полски, сърбо-хърватски, украински)	10	

зов, Хр. Ботев, З. Стоянов, П. П. Славейков, П. К. Яворов, Б. Пенев, Хр. Смирненски, Л. Стоянов, Р. Стоянов, Н. Фурнаджиев, Н. Валцаров, Н. Райнов, Б. Райнов, Хр. Радевски и др.; великите руски и съветски писатели: Ф. Тютчев, И. С. Тургенев, А. Островски, Л. Толстой, А. Тодстой, Вл. Маяковски, Ал. Твардовски, Н. Островски и др.; античните — Омир, Есхил, Софокъл; видните строители на Ренесанса: Данте, Шекспир, Сервантес; представителите на западно-европейската литература: Х. ф. Хофманстал, Г. Хауптман, К. Хамсун, Х. Ибсен, А. Стриндберг, Ф. Хьолдерлин, Б. Шоу, О. Уайлд, У. Уитман, Х. Хайне, Й. В. Гьоте, Фр. Шилер, Р. М. Рилке, Р. Демел, Ст. Цвайг, А. Цвайг, Е. М. Ремарк, С. Лагерльоф, Дж. Лондон и множество любими френски писатели — Ш. Бодлер, А. Шение, Е. Ростан, Г. Флобер, П. Корней, Ж. Расин, А. Франс, А. Жид, Ж. дьо Лафонтен, Р. М. дьо Гар, Ж. Б. Поклен-Молиер, М. Пруст, А. Рембо, Р. Ролан, Ж.-Ж. Русо, А. Сюарес, Е. Зола, американеца Е. По и белгинеца Е. Верхари. Голяма част от тези автори са представени с многоотомните си издания на роден език или в превод.

Книгите в областта на литературознанието свидетелствуват, че освен трудове по съвременните европейски литератури и по американска литература Н. Лиливев е имал и книги — литературни портрети или литературна критика за отделни писатели и литературни дейци.

Между ценните книги има един превод на Христо Ботев, направен от Пол Елюар, с предговор от Елза Триоле.

Poèmes de Christo Botev. Trad. du
bulgare. Adaptation de Paul Eluard avec
une biographie du poète par Elsa Triolet.
Paris, Les Editeurs Français Rennis, 1952.

Богатството на Лилиевата библиотека продължава да бъде изследвано и да осветлява неговата дейност от различни страни. За нас Николай Лилиев ще остане не само като поет на една съвършена лирика, нравствено чист човек, добросъвестен българин, но и като голям приятел на книгите, съхранили паметта на човечеството.